

בירורים בעניין 'לפני עיוור' על 'לפני עיוור'

א. הגמרא בפסחים כב, ב מביאה ברייתא:

תניא אמר רבי מאיר, מניין שלא יושיט אדם כוס יין לנזיר ואבר מן החי לבן נח, שנאמר ולפני עיוור לא תתן מכשול.

יש להקשות, מדוע הנזיר הנכשל לא עובר על איסור 'לפני עיוור' בכך שבקבלת כוס היין הכשיל את המכשיל באיסור 'לפני עיוור', ויהיה לפנ"ע על לפנ"ע? ובהנחה שאכן הנכשל הכשיל את המכשיל בלפנ"ע, א"כ המכשיל עובר גם על עוד איסור לפני עיוור בזה שהכשיל את הנכשל באיסור לפנ"ע, וכן הלאה, ואין לדבר סוף! למעשה ברור שהדין לא כך, ואפשר להוכיח זאת בין השאר מתוך העובדה שהחפץ חיים כשחישב את מספר הלאווין הקיימים באיסור לשון הרע ומנה את לפנ"ע, לא חישב שכמות הלאווים 'לפני עיוור' מכפילה את עצמה. ודוחק לומר שהח"ח בא רק למנות את סוגי האיסורים ולא את מספרם, שהרי כל מטרתו בהקדמתו לספר חפץ חיים הייתה להראות את חומרת איסור לה"ר, וכאן הרי מדובר בהחמרת האיסור¹.

ב. והנה יש לדקדק האם לפנ"ע הוא איסור "כללי", או שהוא איסור "פרטי", או שהגדרתו היא השתייכות לעבירה שבה מכשיל את הנכשל. מחד גיסא אפשר לומר בפשטות שאיסור לפנ"ע פירושו שהתורה אסרה להכשיל את העובר וזה נכון בכל העבירות שבתורה, ומצד שני אפשר לומר שכשהתורה אסרה כל אחד מהאיסורים היא כללה בתוכו גם את האיסור להכשיל את האחר באותו איסור וזוהי משמעות דין 'לפני עיוור', ומצד שלישי אפשר לומר שדין 'לפני עיוור' קובע שהתורה החשיבה את המכשיל כאילו הוא עצמו שותף לעבירה שבה הכשיל את הנכשל למרות שהוא עצמו לא עשה את מעשה העבירה².

1 בקובץ ישורון כרך כט, שיצא לאור לזכרו של הגר"א גנחובסקי זצ"ל, במכתבים להרה"ג יוסף שלמה לסיצין שליט"א מכתב ד, הוכיח רא"ג מהח"ח כלל ו באר מים חיים אות ג שהח"ח לא סבר שעובר בלפנ"ע על לפנ"ע, יעו"ש. ובספר מנחת אשר ויקרא סי' לח כתב הגרא"ז וייס שפשוט לו שאין הנכשל עובר בלפנ"ע כי א"כ יעברו בלפנ"ע על לפנ"ע וכן הלאה והדבר מביא לידי גיחוך, אך סיים שצריך למצוא טעם מדוע באמת לא עובר הנכשל בלפנ"ע.

2 עסקו בחקירה זו כמה אחרונים, ביניהם: רע"א בהגהותיו לשו"ע יו"ד סי' קפא סע' ו, ר"א וסרמן בקובץ הערות סי' מח אות ט (בהשמטה מבן המחבר, הקדוש רבי נפתלי ביינוש וסרמן זצ"ל הי"ד), רי"ש כהנמן הרב מפוניבז' זצ"ל ב'דברי הרב' ח"א סי' לה, רי"ז גוסטמן בקונטרסי שיעורים ב"מ שיעור יב, וכן בהערות המהדיר ר"א יפה'ן לחידושי הריטב"א יבמות מהדורת מוסד הרב קוק על דף פד, ב (הע' 44-45), ועוד.

ג. ולענ"ד נראה שהשאלה תלויה במחלוקת הרמב"ן ובעל המאור בסנהדרין (עד, א) אם קיים איסור יהרג ואל יעבור בלפנ"ע של שלושת העבירות החמורות, ג"ע שפ"ד וע"ז. ויסוד מחלוקתם הוא שאם לפנ"ע הוא איסור "פרטי" א"כ ודאי שאף בו קיים דין יהרג ואל יעבור, כיון שהוא לא גרוע מאביזרייהו של ג' עבירות שגם בהם קיים דין יהרג ואל יעבור. אולם אם נאמר שלפנ"ע הוא איסור "כללי" אפשר לומר שדווקא על ג' עבירות אומרים יהרג ואל יעבור, ולא על הכשלה בג' עבירות (וכעין זה כתב בקובץ הערות שם).

ויש לציין שתוס' לכאורה לא יכול לסבור שקיים בלפנ"ע של ג' עבירות יהרג ואל יעבור, שהרי דעת ריב"ם בתוס' בכתובות (ג, ב) שבאשה לא אומרים יהרג ואל יעבור בעריות כיון שהיא קרקע עולם ובשב ואל תעשה לא קיים דין יהרג ואל יעבור; ואם נאמר שאף בלפנ"ע של ג' עבירות אומרים יהרג ואל יעבור - גם אשה צריכה למסור נפשה מדין לפנ"ע של ג"ע ביחס לבועל! אולם יש לדחות סברה זאת בשני אופנים: א. אפשר לומר שדעת התוס' שעל לפנ"ע עוברים דווקא אם עושים מעשה, ולא בשב ואל תעשה (ודלא כפרי מגדים או"ח סי' תמג אשל אברהם ס"ק ה). ב. אפשר לומר שתוס' סובר כדעת מהרי"ל דיסקין (בשו"ת בקונטרס אחרון סוף סי' קמה) שאם הנכשל בא ויוצר את המכשול במו ידיו איננו מצווים למנוע אותו מלהיכשל (וראה עוד להלן אות טו).

ד. ובתוס' בע"ז (טו, ב) כתבו שמה שנאמר שם (יד, א) שעל לפני דלפני לא מפקדין, כלומר שאין אנו מצווים למנוע מכשול שיגיע ליד שלישית כי האדם מצווה למנוע מכשול רק מהאדם שבא אחריו, זהו דווקא כשמביא איסור לגוי שיתכן שהוא יעביר אותו ליהודי, שמכיון שהגוי אינו מצווה בלפנ"ע חייבים לומר שהתחדש כאן שהיהודי אינו מצווה בלפנ"ע באופן עקיף, אבל כשמכשיל יהודי שבעצמו לא יכשל באיסור אבל יכשיל יהודי אחר (או גוי ב' מצוותיו) ודאי שעובר בלפנ"ע, כיון שעובר בלפנ"ע על לפנ"ע. עכת"ד. מדברי תוס' אלו מוכח שהוא סובר שלפנ"ע הוא איסור כללי, כי אם נאמר שהוא איסור פרטי, כלומר שבתוך כל איסור כלול הדין שאין להכשיל אחרים באותו איסור, א"כ הרי בתוך האיסור של לפנ"ע לא כלול האיסור להכשיל בלפנ"ע. ואין לומר שבתוך איסור נזיר כלול שלא להכשיל בלפנ"ע של איסור נזיר, שהרי זהו בדיוק מה שאמרו שם שאין אנו מצווים על לפני דלפני. וזה ברור.

ה. וברש"י בגיטין (ו, ב) משמע שלפנ"ע הוא איסור פרטי, שכתב שם לגבי דברי הגמרא "לעולם אל יטיל אדם אימה יתירה בתוך ביתו שמתוך כך בא לידי גילוי עריות שפיכות דמים וחילול שבת", שגילוי עריות בעניין זה עוסק במקרה שאשתו לא טבלה ומתוך שיראה ממנו הרי היא משמשתו נידה, ושפיכות דמים הוא שמיראתה ממנו היא תברח ותיפול לנהר, וחילול שבת הוא שמתוך שיראה ממנו תדליק נרות לאחר

השקיעה. ומעתה יש לומר שבשלמא לגבי ג"ע ושפ"ד אפשר להבין שהוא עצמו בא לידי אותן עבירות, שהרי הוא בעצמו עובר על גילוי עריות ושפיכות דמים - אם כי באופן עקיף, אבל חילול שבת הרי הוא אינו עובר כלל אלא רק אשתו, וא"כ לכאורה אינו עובר אלא בלפנ"ע, ואם נאמר שלפנ"ע הוא איסור פרטי יתכן באמת שהוא פרט בחילול שבת. אולם ראייה זו אינה מוכרחת כלל, שאפשר לומר שכוונת הגמרא שהוא יביא לביתו מציאות של ג"ע ושפ"ד וחילול שבת גם אם לא יעבור בעצמו על איסורים אלו. ודו"ק.

ו. בשו"ת אמונת שמואל (ח"א סי' יד) כתב שבכהן שאומר לישראל צא וקדש לי גרושה אין הישראל עובר בלפנ"ע, כיון שאינו שייך לאיסור גרושה לכהן, ודוקא בנזיר עובר בלפנ"ע מפני שאע"פ שהוא עצמו אינו נזיר מ"מ הרי הוא בתורת נזירות לכשיזיר עצמו³, וכן הוא בכל דבר שהמכשיל אינו מצווה באיסור עצמו גם אינו אסור מדין לפנ"ע. והוכיח האמונת שמואל כן מדברי הטור (יו"ד סי' סב) שכתב שמוותר להכשיל גוי באיסור אבר מן החי של בהמה טמאה, מכיון שהישראל אינו מצווה באבר מן החי של בהמה טמאה שהרי כולה אסורה באכילה. ומוכח מכך שלפנ"ע הוא איסור פרטי, כלומר שבתוך כל איסור ואיסור התחדש שאסור להכשיל אחרים באותו איסור, וע"כ היכן שאינו מצווה באותו איסור לא קיים איסור לפנ"ע. ומעתה הרי בתוס' בב"מ (י, ב) מבואר בפירוש שבכהן שאמר לישראל צא וקדש לי גרושה עובר הישראל בלפנ"ע, וא"כ מוכח שדעת התוס' במקום נוסף שלפנ"ע הוא איסור כללי, ועי' במש"כ בזה הגרי"ז גוסטמן זצ"ל בקונטרסי שיעורים שם בהרחבה.

ז. ולדברי האמונת שמואל מתאים מה שהקשה בשו"ת חתם סופר (יו"ד סי' יט) היאך מוכרים ביצים לגוי, והרי לגוי אסור לאכול ביצים משום אבר מן החי, והלימוד להתיר ביצים באכילה הוא דווקא לישראל כפי שמבואר בחולין (סד, א) ולא לגוי. והנה במנחת חינוך (מצוה תנב אות ה) עמד על קושיא זו, וכתב שמוותר לגוי לאכול ביצים ממה נפשך, שהרי לדעת הרמב"ם אין איסור אבר מן החי בעוף, ולדעת הראב"ד מותר לו לאכול ביצים לפי הכלל 'מי איכא מידי דלישראל שרי ולבן נח אסור'. אולם החתם סופר לא היה נוח לו בתירוץ זה. ולדברי האמונת שמואל אפשר לומר שאכן אסור לגוי לאכול ביצים, אולם לא קיים איסור לפנ"ע למכור לו ביצים שהיהודי המכשיל אינו מצווה באיסור זה.

ח. ויש כמה נפ"מ לדינא בחקירה אם לפנ"ע הוא איסור כללי או איסור פרטי. ראשית כתבתי לעיל שלדעת האמונת שמואל אינו עובר בלפנ"ע כשאינו בר חיובא, וזה דווקא אם נאמר שלפנ"ע הוא איסור פרטי, כי אם נאמר שהוא איסור כללי

3 ולפי זה יהיה מותר להכשיל קטן באיסור לפנ"ע של נזיר, כיון שבאמת אינו בתורת נזירות כלל עד שיהיה מופלא הסמוך לאיש! אך יש לדחות שקיימת נזירות שמשון ששייכת אף בקטן, ואכמ"ל.

להכשיל חברו בעבירות - א"כ מה זה משנה אם אינו מצווה באותו איסור, הרי מ"מ הוא מכשיל את חברו בדבר האסור לו.

ט. נפ"מ נוספת קיימת לגבי החקירה אם המכשיל את חברו בכמה עבירות במעשה אחד עובר על לפנ"ע אחד או כמנין העבירות שהכשיל בהם את חברו, והיינו שיש להסתפק האם "מכשול" פירושו מעשה, וממילא מכיון שהוא מעשה אחד הוא נחשב מכשול אחד, או ש"מכשול" הינו עבירה, וממילא ככל שיש עבירה נוספת עובר בלפנ"ע נוסף. ומכך שהחפץ חיים לא מנה בראש ספרו את הלאו של לפנ"ע כפול כל הלאווים המנויים שם מוכח שהוא סובר שבמקרה זה עובר רק בלפנ"ע אחד, ולא מסתבר שהחפץ חיים מנה רק את סוגי הלאווים וכו"ל. ושאלתי שאלה זו חכם אחד שליט"א, והוא אמר שזה תלוי בחקירה זו אם לפנ"ע הוא איסור כללי או איסור פרטי, שאם נאמר שהוא איסור פרטי פשיטא שעובר על כל עבירה ועבירה, שהרי מצד הפרט מכל עבירה ועבירה הוא עובר, אולם אם נאמר שהוא איסור כללי א"כ עובר רק על לפנ"ע אחד על כל המעשה⁴. ובשו"ת מלמד להועיל (ח"א סי' נו ס"ק ד) כתב שעובר רק פעם אחת, וכ"כ בשו"ת משנה הלכות (ח"ו סי' כב) שעובר רק פעם אחת, וכתב שזה כלול בדברי הרמב"ם בספר המצוות (ל"ת רצט) שהטעם שלא לוקים על לפנ"ע הוא מפני שהוא לאו שבכללות. ובספר שערי שלום להג"ר שלום טוויל שליט"א (קונטרס אחרון סי' ג) כתב שכך כתב לו הגר"ח קנייבסקי שליט"א שעובר רק פעם אחת.

י. ושוב ראיתי ברא"ה (ע"ז ב, א) ובמאירי (שם ו, א) ובריטב"א (שם ו, ב) ובשו"ת היכל יצחק (או"ח סי' מד ד"ה הנה) ובשו"ת ברכת משה ירושלימסקי (סי' כא אות ט) בדעת הריטב"א בב"מ (עה, ב), וכן מוכח בראב"ד בע"ז ו, ב), שאינו עובר בכמה לפנ"ע. ומאידך גיסא בתוס' בע"ז (יד, א) ובשו"ת היכל יצחק (שם) בדעת התוס' בשבת (ג, א ד"ה בבא) ובשו"ת שדה יצחק חיות סי' כח, ובקהלות יעקב (ח"ב סי' ז) בשם החזו"א, ובשו"ת הר צבי (או"ח ח"א סי' קכה ד"ה ולכאורה וסי' קפ ד"ה אמנם), ובשו"ת יביע אומר (ח"ח או"ח סי' לד), כתבו שבמקרה זה עובר בכמה לפנ"ע.

יא. אמנם אם נסבור כמו ההגדרה השלישית בחקירה לעיל, שלפנ"ע הוא השתייכות המכשיל בעבירה, א"כ מיושבת הקושיא מדוע בכל לפנ"ע הנכשל לא עובר בלפנ"ע על כך שהכשיל את המכשיל בלפנ"ע, ראשית משום שאין צורך להגדירו כעובר בלפנ"ע - שהרי הוא כעת עובר באיסור נזיר עצמו ובכלל מאתיים מנה, ועוד שמכיון שלפנ"ע הוא השתייכות א"כ לא שייך להשתייך להשתייכות. תירוץ זה שמעתי ממו"ר הגר"ח מן ההר שליט"א.

4 אולם זה עדיין לא יכריע את הספק לגבי לפנ"ע בכמה עבירות מאותו שם, וכגון במכשיל את חברו לקרוע על כמה מתים שעל כל מת עובר בלאו נוסף, שעל הצד שלפנ"ע הוא איסור פרטי במקרה זה לא קיים הטעם שמצד כל עבירה ועבירה הוא עובר בלפנ"ע.

יב. ביד מלאכי כלל שסז כתב שהמכשיל עובר בלפנ"ע אף כשהנכשל לא נכשל לבסוף, והוכיח כן מהסוגיא במו"ק (טז, א) לגבי האיסור להכות את בנו הגדול, שמובא בתוס' שאף אם בנו הגדול למעשה לא היכה את אביו מ"מ עבר האב בלפנ"ע. אולם בפרי יצחק (ח"ב סי' מט) חלק על דברי היד מלאכי, וסובר שרק אם הנכשל נכשל בסוף עובר בלפנ"ע, ומעתה לדברי היד מלאכי מובן שהנכשל לא הכשיל את המכשיל בכך שנכשל, כיוון שאף אילו לא היה נכשל היה עובר המכשיל בלפנ"ע. אולם שמעתי ממור"ר הגר"ח מן ההר שליט"א שיש לדון שאף לדברי היד מלאכי אין המושיט עובר אלא אם כן הייתה סיבה לנכשל להיכשל, כלומר שהייתה איזו זיקה בין המכשיל לנכשל, וכגון שהנזיר ביקש ממנו כוס יין, וכן באב שמכה את בנו אם הבן עשה מעשה שבגללו האב היכהו שאף לנכשל יש חלק במכשול. ושוב ראיתי במנחת אשר (ויקרא סי' לח) שגם הוא העלה סברא זו של הגר"ח מן ההר, שאף לדעת היד מלאכי צריך שהנזיר ישתף פעולה בעת ההגשה, ולא שהמכשיל מגיש לו יין בלי קשר מוקדם ביניהם.

יג. בכסף הקדשים (ח"מ סי' עא) כתב שהנכשל אכן עובר בלפנ"ע, אלא שלא עוברים הלאה בעוד איסורי לפנ"ע. וכ"כ בשו"ת מהרש"ג (ח"ב סי' ריז), וכך ראיתי מובא בשם הגר"ח קנייבסקי שליט"א שאולי עובר בלפנ"ע⁵. ואפשר לומר שהסיבה שאינו עובר בלפנ"ע נוסף נובעת מדברי ר"א וסרמן בקובץ שיעורים (פסחים אות לה) שחוקר האם סברת "אין לדבר סוף" היא סימן או סיבה, ואם נאמר שהיא סיבה א"כ אדרבה הטענה שאין לדבר סוף היא הסיבה שדבר כזה לא יכול להיות.

יד. בדרך כלל המכשיל הוא מזיד, ולכאורה גם אם המכשיל (שהוא גם נכשל בלפנ"ע) נחשב "עיוור" הוא עובר בלפנ"ע כמבואר ברמב"ם (הל' כלאים י, לא), וכמו שביאר הרמב"ם בפיה"מ לשביעית פ"ו שכל אדם הוא עיוור מחמת תאוותו וכנ"ל, ומעתה י"ל שכל זה הוא דווקא היכן שהוא נכשל באיסור עצמו, אולם אם הוא הכשיל אדם אחר הרי אין אדם חוטא ולא לו, וממילא לא נחשב עיוור מחמת תאוותו.

טו. עוד י"ל עפ"י דברי המהרי"ל דיסקין שם שמותר לאדם להחמיר על עצמו ולהיהרג בשאר עבירות ולא לעבור ואינו נחשב כאילו הכשיל את הגוי ברציחה, כי היכן שהאדם הנכשל יזם את האיסור אין לפנ"ע. וכך פסק הגרי"ש אלישיב בקובץ תשובות (ח"א או"ח סי' מ), ועל פי זה ביאר שאין איסור להפגין בשבת למרות שגורם חילולי שבת בהגעת כוחות משטרה ותקשורת. לפי זה אין המכשיל נחשב נכשל בלפנ"ע ע"י מי שהוכשל על ידו משום שהוא יזם את האיסור.

5 ספר שערי שלום, להרה"ג שלום טוויל שליט"א עמ' שא שכך ענה לו הגר"ח בתשובה בכת"י. ודלא כמ"ש בפי"ר רי"פ פרלא על הרס"ג ל"ת נג שאין הנכשל עובר כלל, וכן בספר נר למאור סי' מב אות ג הוכיח מתוס' ב"מ עה, ב ד"ה ערב, שאינו עובר.

טז. עוד יש לומר שלדעת הש"ך (יו"ד סי' קנא ס"ק ו) והדגול מרבבה (שם) אין איסור לפנ"ע כשהנכשל מזיד. ומ"ש הרמב"ם שם דיש איסור לפנ"ע במזיד הוא רק בתרי עברא דנהרא, כיוון שהוא מנגיש את האיסור לעובר, ובחד עברא דנהרא והמכשיל מזיד אינו עובר.

יז. הרש"ש (מגילה ג, א) הקשה מדוע אומרים שהכהנים מבטלין ת"ת למקרא מגילה, הרי המגילה עצמה תורה היא. וידוע תירוצו של החזו"א שאדם שקורא מגילה לצורך לימוד מקיים כעת מצות תלמוד תורה ולא מצות מקרא מגילה, ומה שנאמר במנחות צט, ב שיוצא אדם ידי חובת ת"ת בק"ש שחרית וערבית זהו רק לגבי הדין של "לא ימוש ספר התורה הזה מפיק" והרי במציאות לא משה התורה מפיו. ובזה נחלק החזו"א על החפץ חיים שכתב שבכל לשה"ר קיים גם איסור ביטול תורה, ולדעת החזו"א מכיוון שבכל לשה"ר קיים גם איסור ביטול תורה מוכרח שהכל כלול באיסור לשה"ר עצמו. ולא משום שלא שייך שיעבור אדם שני איסורים במעשה אחד, שהרי במכות כב, ב מפורש שיש חורש תלם אחד ועובר שמונה לאוים וכד'. ומעתה ה"ה כאן, מכיוון שהנכשל עובר באופן מובנה על שני איסורים יחד, האיסור עצמו והכשלת המכשיל, יש מקום לומר שלפי החזו"א זה ייחשב איסור אחד בלבד.

* * *

לסיכום: ברור שקשה להניח שקיים דין 'לפני עיור' על איסור 'לפני עיור', ולו רק בגלל שאין לדבר סוף וכנ"ל. אולם ראינו כאן על קצה המזלג שהסוגיות הקשורות לעניין זה ודעות הפוסקים ראשונים ואחרונים בזה אינן פשוטות כלל ומקיפות את התורה כולה, וכמאמר חז"ל (חגיגה ג, ב) על הפסוק בקהלת (יב, יא) דְבַרְיִי חֲכָמִים פְּדַרְבְּנוֹת וְכַמְשֻׁמְרוֹת נְטוּעִים וכו' 'מה נטיעה זו פרה ורבה אף דברי תורה פרין ורבין'.

6 עוד הרבה דברים בעניין זה נמצאים תחת ידי בעז"ה, ועוד מועד לחזון.

בשעה טובה יצא לאור ספר **'אוהב משפט'**
 ביאור על ספר איוב, עם הקדמה מקיפה
 בענייני שכר ועונש ועוד
 מאת רבנו **שמעון בר צמח דוראן** זצ"ל - הרשב"ץ
 מהדורה חדשה ומתוקנת ע"פ דפו"ר וכת"י
 עם מקורות והערות והשוואות וציונים
 להשיג בחניות ובאתר **מכון שלמה אומן**

מכון שלמה אומן
מכון מחקר תורני